

Literatuursignalement

Recent verschenen uitgaven met betrekking tot Overijssel, waarvan we er vier in dit signalement onder uw aandacht brengen.

Familiezoet. Vrouwen in een ondernemerselite, Enschede 1800-1940.

Tina Hammer-Stroeve, Zutphen 2001 (Walburg Pers), 256 blz., ISBN 90.5730.152.0

De afsplitsing van België in 1830 en het uitbreken van de Eerst Wereldoorlog markeren het tijdvak van opkomst en bloei van de Twents Gelderse textielindustrie, omstreeks 1900 een belangrijke pijler van de Nederlandse economie. Enschede zette de toon en de fabrikantenfamilies Blijdenstein, Van Heek, Janink, Ter Kuile en Scholten vormden een elite, die ook landelijk aanzien genoot. In haar dissertatie *'Familiezoet. Vrouwen in een ondernemerselite, Enschede 1800-1940'* onderzoekt Tina Hammer-Stroeve het aandeel dat vrouwen hebben gehad in het opbouwen en bestendigen van de positie van deze protestantse families en hun bedrijven. Omdat nauwelijks onderzoek naar ondernemersvrouwen is gedaan, heeft de auteur pionierswerk moeten verrichten, waarbij niet alleen schriftelijke bronnen zijn geraadpleegd, maar ook tientallen betrokkenen werden geïnterviewd.

Waren de fabrikanten druk in het economische en politieke verkeer, de vrouwen werkten achter de schermen aan het hooghouden van de waarden, waarmee de gesloten, in zichzelf gekeerde elite zich handhaafde. Trouw, cohesie, prestige en eer stonden daarbij centraal, met als doel de onderschikking van eigen belang aan dat van de familie. Binnen de eigen kring profileerden de families zich met hun huishouden, naar buiten vormden zij een gesloten front door een netwerk van onderlinge verbanden, dat door de vrouwen was gecreëerd en door sociale gewoontes in stand werd gehouden.

In dit geheel nam de oudste zoon het familiebedrijf over en huwden dochters binnen de eigen kring.

Hoewel de man daarmee het bedrijf en de vrouw de familie leidde, was laatstgenoemde door een vaak aanzienlijke bruidsschat die persoonlijk eigendom bleef, ook verbonden aan het mannelijk deel van het familiebedrijf. Niet alleen aanzien en functioneren van de familie werd door hen bewaakt. Alle zuinigheid of grote uitgaven dienden met het aanzien van familie ook het bedrijf. De grootste invloed hadden de vrouwen omstreeks 1900, toen ook de textielindustrie het zenit bereikte. Deze manier van leven eindigde in de jaren dertig, toen het economisch tijt keerde, buitenlandse bruiden hun intrede deden, enkele joodse textiefamilies doorbraken en de kinderen mondiger werden.

Siebe Rossel

Over de geschiedenis van het platteland van Overijssel (1500-1850). Elf studies

Cor Trompetter en Jan Luiten van Zanden, Kampen/Enschede 2001, 248 blz., ISBN 90-6696-125-8

Decennialang waren onderzoekers van de Overijsselse plattelandsgeschiedenis als vertrekpunt van hun studie aangewezen op het uit 1957 stammende standaardwerk van Bernard Slicher van Bath *'Een samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland van Overijssel'*. Voor generaties studenten vormde het een pionierswerk, een voorbeeldstudie van regionaal sociaal-economisch onderzoek.

Het vernieuwende van de methodiek die Slicher van Bath toepaste was het grote belang dat werd gehecht aan structurele sociaal-economische veranderingen in een samenleving. Op basis van grote hoeveelheden empirisch materiaal trachtte hij lange termijn ontwikkelingen in de relaties tussen bevolking en bestaan op te sporen en te analyseren. Deze vernieuwende aanpak resulteerde in een pessimistisch beeld van het Overijsselse platteland in de periode 1500-1850. Zoals de titel al suggereert was er naar zijn mening sprake van spanningen tussen de economische mogelijkheden enerzijds en de omvang van de bevolking anderzijds, overbevolking dus. Mogelijke oplossingen voor deze overbevolking op de Overijsselse zandgronden zoals het verplaatsen van de druk naar buiten via emigratie of oorlog of door structurele veranderingen in de economie, waren volgens Slicher van Bath om verschillende redenen niet aan de orde. Al met al komt een beeld naar voren van een statische maatschappij.

Ongeveer een halve eeuw later komen Cor Trompetter en Jan Luiten van Zanden tot een fundamenteel andere conclusie. Ze ontdekten bronnen waarover Slicher van Bath nog niet beschikte en kwamen tot een hernieuwde analyse van de bestaande bronnen. Bovendien kiezen de auteurs voor een andere invalshoek. Terwijl Slicher van Bath de relatie tussen mens en bestaansmiddelen centraal stelde, nemen een aantal artikelen in de uit elf studies opgebouwde publicatie de relaties tussen sociale groepen zoals (pacht)boeren, grootgrondbezitters, stedelijke ondernemers als uitgangspunt. Zo wordt onder andere aandacht besteed aan de veranderingen in de verdeling van inkomen en vermogen en aan de ontwikkeling van markegenootschappen. Juist de zich wijzigende sociale verhoudingen leidden tot economische veranderingen die de bevolkingsomvang en bestaansmiddelen bepaalden. De centrale boodschap van de bundel is dan ook dat het Overijsselse platteland in het pre-industriële stadium allesbehalve statisch was. In tegenstelling tot de stagnatie en crisis die volgens Slicher van Bath het Overijsselse platteland domineerden, stellen de beide auteurs dat "er geen sprake was van een samenleving die voortdurend verarmde doordat ze er niet in slaagde om de (agrarische) bestaansbasis verder uit te bouwen; landbouwers op de zandgronden van Oost-Nederland slaagden er wel degelijk in om het inkomen en de productie verder uit te breiden."

De auteurs maken er geen geheim van dat hun elf studies – uitgevoerd in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw – het fundament onder de conclu-

sies van Slicher van Bath aantasten. Desondanks willen ze niets afdoen aan het belang van het werk van Slicher van Bath, "want én het werk van Slicher van Bath én de alternatieve benadering die we hier presenteren hebben het inzicht in de geschiedenis van het platteland van Overijssel helpen verbreden en verdiepen."

Het boek is geen eenvoudige kost, maar wel een goed leesbaar wetenschappelijk doorwrocht werk. De grote hoeveelheden cijfermateriaal waarop de studies steunen zijn weergegeven in vele grafieken en tabellen.

De ontwikkelingen in Twente krijgen de meeste aandacht. Van de elf studies zijn er vijf specifiek aan deze regio gewijd.

'Over de geschiedenis van het platteland van Overijssel' is een gezamenlijke uitgave van de IJsselacademie te Kampen en het Van Deinse Instituut te Enschede.

Egon Wevers

Vergeten levens. Geschiedenissen van het Sallandse land

Jan van de Wetering, publicatie van de IJsselacademie, nr. 144, Kampen 2001, 383 blz., ISBN 90-6697-131-2

De titel is veelzeggend. Vergeten levens gaat over mensen, die in de geschiedenis onopgemerkt zouden zijn gebleven als niet een genealoog zich in hun bestaan verdiept zou hebben. Het resultaat is een prosopografisch boekwerk, waarin aan de hand van vele archiefvondsten de geschiedenis van vooral gewone mensen beschreven wordt. Alleen daarom is het al een verrijking voor de geschiedschrijving van Overijssel. Van een aantal families wordt het bestaan in al zijn facetten gereconstrueerd. De plaatsen Wilsum en Zalk staan daarbij centraal. De schrijver laat zien wat voor soort boeren er woonden, welk onderscheid in rijk en arm tussen hen moest worden aangebracht, waar ze van leefden, wat hun verdiensten waren, hoe hun dagindeling eruit zag, welke standpunten ze innamen ten tijde van politieke conflicten en waarom ze dat deden, hoe godsdienstig ze waren en in welke mate ze kerkelijk meelevend genoemd konden worden. De strijd tegen de elementen, de ziekten waardoor ze getroffen werden en de vele andere tegenslagen, die ze in hun leven tegenkwamen; ze zijn niet onvermeld gebleven. Maar ook de plezierige kanten van het leven komen ruimschoots aan bod.

Het boek bewijst dat genealogisch onderzoek een interessant verhaal kan opleveren. Daarnaast is het ook een leesbaar boek geworden. Zo krijgt het leven van de schoolmeester na een aantal hoofdstukken steeds meer reliëf. Sfeerbeelden ontbreken niet. De stilte en de duisternis – in onze tijd bijna onbekende begrippen geworden – zijn in het boek niet vergeten. En zo wordt de lezer meegenomen naar het – van alle romantiek ontdane – leven op het platteland van gewone mensen in de achttiende en negentiende eeuw.

Frits Schmidt

Geschiedenis van Kampen (2)

Jeroen Kummer (red), Frits David Zeiler, Jan ten Hove en Jaap van Gelderen, publicatie van de IJsselacademie, nr. 143, Kampen 2001, 403 blz. ISBN 90-6697-130-4

In de zomer van 1993 verscheen het eerste deel van de *Geschiedenis van Kampen*. Het vervolg erop is onlangs verschenen. In dit 384 bladzijden omvattend boekwerk worden de sociaal-economische ontwikkelingen vanaf het jaar 1250 tot aan 1820 geschetst. Natuurlijk kon daarbij niet voorbij worden gegaan aan de glorie tijd van de stad. De periode dat Kampen een meer dan vooraanstaande rol op het gebied van de handel vervulde. De tijd dat de schippers uit Kampen de zeeën bevoeren.

Echter niet alleen bij de handel heeft men stilgestaan. Ook het uitgebreide landbezit van de stad passeert de revue. In economisch moeilijke tijden hield dit bezit Kampen financieel op de been en het waren deze landerijen die investeringen – die voor Kampen essentieel bleken te zijn – mede mogelijk maakten.

In het tweede deel van dit boek dat handelt over de periode van de 19de en 20ste eeuw wordt het beeld van een provinciestad beschreven. Door Zwolle overvleugeld en aan de periferie van het gewest beland, zag de stad tot haar leedwezen dat de grote verkeerswegen en de aanleg van de voornaamste spoorlijnen aan haar voorbijgingen. Alleen bij het verkeer over water stelde de stad nog mee. Maar ook dat ging niet vanzelf. Pas nadat de plaats de monding van de IJssel had verbeterd, kon ook Kampen het tijdperk van de stoomscheepvaart binnentreden. In dit gedeelte wordt de lezer ook meegenomen naar het Kampen van begin 19de eeuw. En al lezend ontdekt men op welke wijze en door welke omstandigheden het monumentale Kampen van nu gespaard is gebleven voor de afbraakwoede die het begin van de negentiende eeuw zo kenmerkte.

Het aardig van het boek is dat naast de grote lijnen van de geschiedenis er ook oog is voor het meer persoonlijke. In het laatste deel van het boek komen ooggetuigen aan het woord. Zij voegen een extra dimensie toe aan alles wat eerder beschreven en opgemerkt is.

De samenstellers van dit boekwerk geven aan dat zij met dit deel geen uitgebreide geschiedenis van Kampen hebben willen schrijven. De geschiedenis van Kampen is daar ook teveel omvattend voor. Sommige onderwerpen zijn daarvoor wat onderbelicht gebleven. De lezer zal ze niet direct missen, want wat dan wel beschreven is, biedt meer dan genoeg. Kortom ook dit deel is waard om aangeschaft te worden. Een aanrader voor een ieder die belangstelling heeft voor de geschiedenis van Kampen en Overijssel.

Frits Schmidt